

Torvtak – tradisjon og misforståelse

Av FAGUS-rådgiver Tanaquil Enzensberger

Torvtaket har vært en del av norsk byggeskikk og kultur i årtusener. Vegetasjon på lokk er derfor langt fra noe nytt eller urbant. Dessverre har vi hatt lite nytte av gammel kunnskap når de tradisjonelle metodene skulle fornyes.

I mange tusen år har konstruksjoner med torvtak vært vårt vern mot kulde, væte, vind og vær. Allerede i jordbrukssteinalderen lå torva på toppen av en slags vollbygninger av stein og jord. Seinere kom stavbygg eller laft med torv på toppen.

Lang tradisjon

Å bygge torvtak har solid tradisjonsforankring. Konstruksjonene er i prinsippet like i hele landet. Men i detaljene finner vi tilpasninger til lokalt klima og lokale materialer. Hvert redskap, hver konstruksjonsdel og hver arbeidsoperasjon har egne betegnelser, som varierer fra region til region.

Siden torvtaket var så viktig for folk i dette landet, har antropologene registrert sosiale strukturer som har dannet seg rundt dette. Å sette opp og vedlikeholde takbelegget krevde mange arbeidshender og kyndige folk. Den norske oppfinnelsen *dugnad* har noe med dette å gjøre. I Valdresdalføret ble torvtaket skiftet ut omtrent hvert 70. år. De som deltok i arbeidet var folk fra gårdene rundt, som var knyttet sammen i såkalte *bedarlag*. Folk i samme bedarlag hadde plikt på seg til å stille på hverandres tak-dugnader. Til gjengjeld ble de alltid bedt i hverandres barnedåp, bryllup og gravøl.

I dag er tradisjonen brutt. Mange steder er de siste gamle som behersket tradisjonen gått bort. Nye bedrifter bruker industrielle teknikker og materialer

når de produserer torvtak til hytter og bolighus. Tradisjonsforankringen kan det være så som så med.

Grunnlagsarbeider

I dag legges takpapp og knottplast (grunnmursplast) som grunnlag under torva. Før var det bjørkenever lagt i taksteinsmønster. Minst sju lag bjørkenever skulle det være. Å hente never krever solid kunnskap om blant annet hvilken alder trærne bør ha, når på året neveren er lettest å høste og hvordan man unngår å skade trærne. Neveren må være helt lytefri for å fungere som vanntett lag.

Så var det torva. Den må hentes i gammel eng som har et tykt sjikt av røtter. Slike torver fra gammel eng er utrolig seige. Et tett sammenfiltret rotlag både stabiliserer og armerer.

Torvene skjæres med kniv eller lignende og dras av undergrunnsjorda i størst mulige stykker. Særlig på toppen av taket, over mønet, er det viktig å bruke store, sammenhengende flak. Man unngår da at torva faller sammen og at vind og vær får tak.

Tradisjonelt legges alltid to sjikt med torver. Det første sjiktet består av torvstykker som legges med rotsiden opp. På dette kommer lag nummer to, hvor torvene legges "riktig vei", altså med røttene ned og grønne plantedeler opp.

Misforstått torv

Mange leverandører bygger nå opp sine torvtak med myrortov. Myrortov (hvitmosetov, *Sphagnum*) er mildest talt dårlig egnet til takteking.

For det første fyker de lette torvdottene lett bort i vinden. For det andre er myrortov utrolig treg å få vannet opp igjen etter tørke, - et velkjent fenomen for gartnere som arbeider med potte- eller containerplanter. På en tørr sommerdag fordamper svært mye vann fra takflatene. For det tredje er hvitmosetova en organisk jord som blir nærmest 'borte' når den brytes ned. Myrplanter kan trives i våt torv. Men de tørketålende plantene, som vi ønsker oss på et torvtak, vil ikke trives særlig godt her. For det fjerde brenner myrortov. En gnist fra pipa er nok til at hele huset kan gå opp i røyk.

Norsk Illustrert Ordbok (Kunnskapsforlaget) forklarer ordet *torv* på to måter. Ordet kan bety "gresslag med røtter og muld" eller "karbonholdig (myr)jordmasse, brukt som brensel".

Vegetasjon

De moderne torvtakene bygges opp av oppgjødslet og kalket myrortov som sås til med grasfrø.

Det benyttes ulike frøblandinger. Hurtigspirende blandinger med stor andel av raigras er minst vellykket. I fjellet framstår de irrgørnne takene som skjæmmende fremmedlegemer gjennom hele første vekstsesong. Der raigraset ikke overvintrer vil døde tuer av raigras kvele etablering av andre planter.

Uggjødsla, tradisjonshevdet slåtteng eller beitemark er kjennetegnet ved et enormt mangfold av urter og grasslag. Lave arter med liten biomasse favoriseres. Det er lite fri plantenering i omløp. Derfor huser et gammeldags torvtak svært mange forskjellige planter i tillegg til en frøbank som kan gi ytterligere artsrikdom. En sørvendt takflate uten treskygge bør utvikle en fargerik tørreng- eller rasmakvegetasjon. Svever,

svingler og tørketålende rapparter hører hjemme her, tiriltunge og kattedot, tjæreblom, røsslyng og mjølbær. Og mange flere. Tørketålende moser vil slå seg til. På nordvendt side, eller i skyggen av tuntreet kommer andre planteslag og gir takflatene enda flere farger og mer liv.

Tilfellet takhaukeskjegg

Når ekte torver tas opp fra enga følger alltid noe av mineraljorda på stedet med. Leirpartikler fra mineraljord holder på vannet på en helt annen måte enn myrortov. Stein og grus gir et mikroklima med mindre fordampning og noe kondensvann.

Takhaukeskjegg heter en ettårig plante som var svært utbredt i gamle dager. I dag må botanikkstudentene ofte reise langt for å oppleve den. Nesten alle gamle, vanskjøttede torvtak i innlandet har takhaukeskjegg. Men på fint vølte torvtak forekommer takhaukeskjegg svært sjelden. Forskjellen er om taket er lagt med eller uten mineraljord. Myrjordstak har aldri takhaukeskjegg. På tak som var tilsådd med frø fra gammel natureng, men anlagt på myrortov mangler dette innslaget.

De gamle vet best

Metoden med å benytte et bunnsjukt av torver som ligger opp-ned er på mange måter genial i all sin enkelhet. Død rot- og plantemasse i dette bunnsjuktet gir fuktigetsreserve og en liten, langsomtvirkende organisk gjødseldose til plantene i toppen. Den gamle rotmassen gir nye røtter godt feste.

Visuelt og estetisk sett er det lite spørsmål om hvilken metode som er å foretrekke. Irrgørnne tak vil stikke seg ut i de fleste landskap. Ting tyder på at det er plass for aktører som kan bygge moderne torvtak uten misforståelser. Og som kan gi takhaukeskjegget en sjanse.